

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

УДК 373.21

*О. Е. Анісімова,
викладач,
Херсонський державний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФРІДРІХА ФРЬОБЕЛЯ

Анісімова О. Е. Методологічні основи педагогічної системи Фрідріха Фрєбеля.

У статті висвітлено методологічні засади педагогічної системи видатного німецького педагога Фрідріха Фрєбеля. Розкрито основні аспекти фрєбелівських ідей щодо теорії та практики виховання дитини дошкільного віку.

Ключові слова: закон єдності; ідея саморозвитку; принцип природовідповідності; природні інстинкти дитини.

Анисимова Е. Э. Методологические основы педагогической системы Фридриха Фрєбеля.

В статье освещены методологические основы педагогической системы выдающегося немецкого педагога Фридриха Фрєбеля. Раскрыты основные аспекты фрєбелевских идей в отношении теории и практики воспитания ребенка дошкольного возраста.

Ключевые слова: закон единства; идея саморазвития; принцип природосоответствия; природные инстинкты ребенка.

Anisimova E. E. Methodological basis of the Fridrich Frobел's pedagogical system.

The article represents the methodological basis of the pedagogical system of the prominent German pedagogue Friedrich Frobел. The author divulges the main aspects of Frobел's ideas about the theory and practice of bringing up a child of preschool age.

Key words: the law of unity; the idea of self-development; the principle of nature correspondence; natural instincts of the child.

Науково-педагогічна думка країн Західної Європи на початку ХІХ представлена різноманітними концепціями та ідеями. Ми досягаємо її сучасному етапі розвитку педагогічної думки через вивчення життя та діяльності історичних постатей, яким належить значний внесок у розвиток гуманістичної педагогіки.

Одне із чільних місць серед видатних зарубіжних педагогів минулого належить Фрідріху Фрєбелю – засновнику дитячого садка як суспільного виховного закладу, німецькому педагогу та філософу, наукова спадщина якого заслуговує на детальне вивчення і критичне переосмислення.

Реформування дошкільної освіти в Україні пов'язано із введенням моделей виховання та розвитку дитини, що втілюють ідею гуманізації як в цілому щодо дошкільної освіти, так і стосовно конкретних сторін навчально-виховного процесу.

Видатні діячі дошкільного виховання (С. Русова, Н. Лубенець, К. Ушинський, Є. Водовозова, А. Симонович, О. Усова та інші) вивчали та аналізували педагогічну систему Ф. Фрєбеля, визначали її позитивні та негативні сторони, рекомендували використовувати його ідеї із врахуванням особливостей національного виховання та соціокультурних умов своєї країни.

Значний внесок у реалізацію ідей трансформування змісту дошкільної освіти здійснено сучасними науковцями: А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Артемовою, Т. Поніманською, Н. Лисенко.

Наукову інформацію про педагогічні погляди Ф. Фрєбеля недостатньо представлено в сучасній вітчизняній педагогіці. Освітні ідеї німецького педагога щодо розвитку та виховання дитини дошкільного віку потребують систематизації й узагальнення.

Метою статті є висвітлення методологічних засад педагогічної системи Ф. Фрєобеля, розкриття сутності теоретичних положень його наукової та філософської спадщини, визначення ролі видатного педагога в розвитку системи вітчизняної дошкільної освіти.

Аналіз наукових засад становлення теоретичної концепції педагога дасть змогу глибше зрозуміти її зміст. До суспільно-історичних передумов формування і розвитку власної педагогічної системи Ф. Фрєобель відносив: «самозаглиблення і самопізнання як окремих індивідів і народів, так і всього людства; усвідомлення матерями і взагалі всіма жінками тієї виховної ролі, яка їм призначена як продовжувачам життя. Ф. Фрєобель переконував, що жінці необхідно відмовитися від пасивної соціальної ролі й необхідно їй надати ті ж права, що й чоловікам. Також він проголосив необхідність поваги до дитини і дитячого життя, що повинно служити основою для оцінки дитини, дитячого віку і дитячого життя як зерна для утворення з нього життя людства. Ті ж вимоги у внутрішніх відносинах: між школою і сім'єю та між ними і церквою; посилення значення істинної думки, високої ідеї, світлого і гарного настрою; прагнення до всебічного життєвого єднання з природою, людством, Богом» [2, с. 227].

Отже, на думку Ф. Фрєобеля, передумови для розроблення системи дошкільного виховання створила сприятлива для виховної діяльності нового типу суспільно-історична ситуація.

Методологічною основою фрєобелівської системи виховання вважається філософія німецького ідеалізму (Ф. Шеллінг, Й. Фіхте, Краузе). Основні положення власної філософської теорії Ф. Фрєобель назвав сферичним законом. Педагог уявляв всесвіт у формі єдиної великої кулі – сфери, центром якої є єдиний вічний початок – Бог. Він наповнює собою і природу, і людину. Ф. Фрєобель сформулював головний, з його точки зору, закон життя і виховання – закон єдності. Цей закон він розумів як саморозкриття божественного начала. Цим законом Ф. Фрєобель пояснював призначення людини. Людина, на його думку, це маленька істота, маленька сфера. Вона носить у собі частину Бога, частину того духу, котрий населяє Всесвіт. Цей елемент намагається висловити себе в життєдіяльності людини.

Ф. Фрєобель доводив, що духовне начало вище за матеріальне, дух творить світ і матеріальний, і духовний. Педагог стверджував, що пізнання людиною світу і самопізнання відбувається через досвід, водночас визнавав два його види – зовнішній і внутрішній. Перший – дотик до предметів зовнішнього світу – надає людині знання речей, однак це знання не повне. Істинне знання світу відбувається лише тоді, коли зовнішній досвід пробуджує внутрішній. Призначення людини бачив у тому, щоб виявити закладене в ній божественне начало, що і є метою виховання. Ф. Фрєобель називав пізнання, засвоєння цього вічного закону, проникнення в його сутність, зв'язок і життєвість його дій наукою про життя; а «...застосування її до свідомих, мислячих і розумних істот, до практики складає науку про виховання» [5, с. 45].

Отже, педагогічна теорія Ф. Фрєобеля ґрунтувалася на ідеях пантеїзму, за яким природа і Бог тотожні: природа – це Бог, розлитий у речах. Обстоюючи ідею єдності природи і людини, Ф. Фрєобель у своїй праці «Виховання людини» писав, «... що всюди діє і керує вічний закон, в основі якого – єдність усього світу, природи і духу. Така єдність виявляється і зовні – у природі, і внутрішньо – в духовності, у житті, а звідси, єдність – це Бог» [5, с. 52].

Другий закон виховання, за Ф. Фрєобелем, пов'язаний з ідеєю розвитку, еволюції. Він називав його законом розвитку за протилежністю і примиренням протилежностей. Ф. Фрєобель підтримує думку про нескінченність розвитку в природі й про розвиток людини впродовж усього її життя. Він висунув принцип розвитку як основний закон буття, розуміючи його як розвиток духу.

Рушійною силою розвитку Ф. Фрєобель уважав саморозвиток, закладений у природі й у людині, що нібито спонукає особистість до вияву себе в зовнішніх діях – зображувальних, пізнавальних, мовних та ін. За його твердженням, «... розвиток – це безперервний процес

вияву руху внутрішньої сили людини, під час якого відображаються основні етапи духовного розвитку попередніх поколінь. Однак, розвиваючись, дитина повторює пройдене попередніми поколіннями не сліпо, а в творчій самодіяльності – у мовленні, малюнках, будіванні, іграх » [5, с. 75]. Пізнає світ емпірично завдяки властивим їй рухам і органам чуття. Людина, стверджував він, є творчою істотою, а тому потрібно виховувати людину праці, справи, оскільки саме в діяльності і творчості гармонійно розвиваються і формуються сили й здібності.

Третім законом виховання педагог уважав його природовідповідність, яку виводив із твердження про єдність і тотожність законів розвитку природи та людини.

Основним у вихованні, розвиваючи ідеї Й. Песталоцці, називає принцип природовідповідності. Властиві кожній дитині від народження задатки сил і здібностей треба розвивати, вправляючи їх у тій послідовності, яка відповідає природному порядку й законам розвитку дитини, тобто розпочинати з найпростішого і поступово підніматися до дедалі складнішого. Метою виховання повинен бути різнобічний і гармонійний розвиток всіх природних сил і здібностей дитини. Оскільки Природа заклала в конкретну людину ті чи інші задатки, то це, очевидно, бажання Природи. Тоді той, хто сприяє розвитку цих задатків і їх зміцненню, діє в інтересах самої Природи [3, с. 44].

Ф. Фрєобель порівнював розвиток дитини з розвитком природи (рослини). Тобто вважав дитину носієм вроджених ідей. На його думку, дитина народжується із зародками ідей, її діяльність зумовлена інстинктами і незалежна від оточення. Так, дитина наділена чотирма інстинктами: діяльності, пізнання, художнім і релігійним. За трактуванням Ф. Фрєобеля, інстинкт діяльності, активності – вияв у дитині єдиного творчого божественного начала. Інстинкт пізнання – закладене в людині прагнення пізнати внутрішню сутність усіх речей, тобто Бога. Отже, у розумінні природовідповідності виховання Ф. Фрєобель виходив із положення Й. Г. Песталоцці про саморозкриття людиною власних здібностей [4].

Ф. Фрєобель зосередив зусилля на створенні системи дошкільного виховання. Компонентами розробленої ним теорії дитячого садка стали: виховання дітей дошкільного віку у відповідній установі, підготовка дитячих «садівниць», організація і розповсюдження дитячих ігор та періодичних видань для зв'язку між батьками і вихователями.

Ф. Фрєобель часто порівнював особистість дитини з рослиною, а виховательок назвав «садівницями». Значне місце у вихованні маленьких дітей Ф. Фрєобель відводив сім'ї, матері. Водночас Ф. Фрєобель зазначав, що більшість матерів не мають ні достатнього часу для виховання своїх дітей, ні відповідної педагогічної підготовки. Тому зростає роль виховної установи для дітей дошкільного віку. Отже, завдання дитячого садка – навчити сім'ю виховувати дітей [4, с. 124]. Ф. Фрєобель уважав, що виховання не менш тісно, ніж із природою, повинно пов'язуватися з суспільним життям. Він намагався створити таку виховну установу, де дитина у спрощеній та ідеалізованій формі входила б у соціальні відносини. На думку науковців, Ф. Фрєобелем було розкрито істинне завдання виховної установи «як засобу соціального прогресу й інструмента індивідуального розвитку».

Сам Ф. Фрєобель так визначив мету і зміст занять дитячого садка – дітям надаються знання, завдяки яким укріплюється їхнє тіло, вправляються почуття, розвивається розум; діти ознайомлюються з природою і людським світом, їм надається моральне виховання. Отже, проголошувалося завдання всебічного розвитку дитини. Особливе місце відводилося релігійному вихованню. Виховну роботу в дитячому садку було побудовано так, щоб дитина через дитячий сад увійшла до життя вузького сімейного кола, найближчого оточення, а згодом з – і в соціальне життя.

До засобів, за допомогою яких передбачається стимулювати розвиток природних задатків дитини, Ф. Фрєобель відносив гру і ручну працю. У його трактуванні гра – діяльність інстинктивна, вищий ступінь дитячого розвитку, відображення внутрішнього світу дитини. У цілому, гра – головний вид діяльності дитини, тому її слід розвивати [4, с. 146]. Однак, за

судженнями Ф. Фрєбеля, довільна гра дитини сприяє її розвитку неповною мірою, тому завдання педагога – дисциплінувати інстинкти дитини через її власні зусилля, спрямовані до досягнення корисної мети. Отже, в основу діяльності дитячого садка слід покласти ігри-заняття. Серед основних предметів для ігор Ф. Фрєбель виокремлював: м'яч, кулю, валик, кубик, дощечки, палички, горох, папір, нитку, глину, пісок тощо. Зв'язок між цими предметами полягає у їх матеріальній основі, за їхньою допомогою можна вивчати форму, величину, вагу, число, колір, рух, тобто всі елементи людського знання. На цій основі Фрєбель увів для занять дітей новий дидактичний матеріал, назвавши його «дарами».

Основні ідеї Фрєбеля про врахування індивідуальних рис особистості, гуманне ставлення до дітей, демократичний характер виховного впливу, розвивальний характер виховання значною мірою збігаються з принципами, якими керуються сучасні теорія та практика дошкільного виховання: з принципами індивідуалізації, гуманізації, демократизації педагогічного процесу в дошкільних закладах. Німецький педагог визначив гру як засіб підвищення ефективності навчання, пізнавальної активності дітей, формування в них соціальних якостей. Фрєбелівська педагогічна система сприяла виокремленню дошкільної педагогіки в самостійну галузь науки [1, с. 6].

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку пов'язані з визначенням педагогічних умов упровадження ідей педагогічної системи Ф. Фрєбеля в дошкільну освіту України відповідно до умов сьогодення.

Література

1. **Борисова З.** Фрідріх Фрєбель – засновник ідеї дитячого садка: (220 років від дня народження та 150 років від дня смерті) / З. Борисова // Дошк. виховання. – 2002. – № 12. – С. 5–7.
2. **Гершунський Б. С.** Філософія образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
3. **Крутії К. Л.** До 100-річного ювілею першого дитячого садочка на Запорізькій землі / К. Л. Крутії // Дошкільна освіта. – 2008. – № 3(21). – С.42–46.
4. **Фрєбель Ф.** Будем жить для своих детей / Ф.Фрєбель / сост., предисл. Л. М. Волобуева. – М. : ИД «Карапуз», 2001. – 288 с.
5. **Фрєбель Ф.** Воспитание человека / Мчедлидзе Н. Б. и др. // История дошкольной и зарубежной педагогики. – М.: Просвещение, 1974. – 464 с.

УДК 37(09)(477)

О. Г. Бутенко,
кандидат пед. наук, доцент,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ТЕХНОЛОГІЯ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Бутенко О. Г. Технологія гендерного виховання В. Сухомлинського.

У статті здійснено аналіз творчої спадщини В. Сухомлинського, який розглядав виховання в підростаючого покоління якостей мужності і жіночності як одне з найважливіших завдань морального виховання особистості. Доведено, що універсальна педагогіка павльського вчителя, яка поєднує в собі оригінальні ідеї та інноваційні технології, що звучать актуально і нині, є благодатним підґрунтям для гендерного виховання дошкільників.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання.

Бутенко О. Г. Технология гендерного воспитания В. Сухомлинского.

В статье осуществлен анализ творческого наследия В. Сухомлинского, который рассматривал воспитание у подрастающего поколения качеств мужественности и женственности как одну из важнейших задач нравственного воспитания личности. Доказано, что универсальная педагогика павльшского учителя, которая сочетает в себе оригинальные идеи и инновационные технологии, звучат актуально и сегодня, являясь благодатной почвой для гендерного воспитания дошкольников.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание.